

Bogdan Zdrodowski

Istota bezpieczeństwa

SŁOWA KLUCZOWE:

bezpieczeństwo, istota bezpieczeństwa, typologia bezpieczeństwa, interes podmiotu bezpieczeństwa, środowisko bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo w ogólnym ujęciu jest jedną z podstawowych kategorii przypisywanych większości przedmiotów poznania ludzkiego, definiowaną bardzo różnie, w zależności od sposobu postrzegania tych przedmiotów i potrzeb konkretnej dyscypliny. Niewątpliwie jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka, grup społecznych i społeczeństw. W ujęciu uniwersalnym¹ bezpieczeństwo przenika prawie wszystkie obszary ludzkiej aktywności, każda z dziedzin naszego życia ma nie tylko określony do niego stosunek, ale również sposób poznawania, język opisu i dorobek w zakresie jego osiągania. Niewątpliwie sektorowe postrzeganie bezpieczeństwa nie tylko jest zdeterminowane sposobem jego poznania jako kategorii uniwersalnej, ale przede wszystkim jest ukierunkowane na jego utylitarne cele. Wynika to z upodmiotowienia badań każdej rzeczywistości, które skutkuje ukierunkowaniem celów poznania, stosowaniem ukształtowanego aparatu poznawczego i języka opisu.

Badania istoty bezpieczeństwa można sprowadzić co najmniej do kilku obszarów. Najistotniejszy z nich dotyczy interpretacji bezpieczeństwa oraz nazywania zjawisk i procesów z nim związanym. Rozumienie bezpieczeństwa, dokładnie zaś świadomość istnienia jego różnorodno-

¹ Autor rozumie uniwersalizm bezpieczeństwa jako dążenie do ogarnięcia różnych postaw, podejść i jego ujęć interpretacyjnych.

ści, pozostaje problemem, który wciąż nie został rozwiązany. Badanie bezpieczeństwa dostarcza nam nowej wiedzy o jego istocie, mechanizmach funkcjonowania i kształtowania oraz możliwościach usprawniania. Wykształcił się już szczególnie aparat pojęciowy, konkretyzujący pojęcia z dziedziny bezpieczeństwa, a zdefiniowane terminy pozwalają na uniknięcie wieloznaczności w opisywaniu tej kategorii.

Kolejnym istotnym aspektem bezpieczeństwa jest sposób jego postrzegania². Perspektywa postrzegania bezpieczeństwa wypracowana i akceptowana w jednej dziedzinie niekoniecznie musi być akceptowana przez środowisko innej. Powoduje to trudności we wzajemnym zrozumieniu, komunikacji i swobodnym przepływie myśli między różnymi dziedzinami.

Ze względu na to, że bezpieczeństwo było i jest przedmiotem poznania wielu dziedzin aktywności człowieka, każda z nich, na własne potrzeby, ujmowała i definiowała bezpieczeństwo. Stąd tyle spotykanych definicji, ujęć, klasyfikacji³, systematyk⁴, typologii⁵, typizacji⁶ i kategoryzacji⁷. Prawie każda ze spotykanych publikacji zawiera oryginalne autorskie propozycje ujęcia bezpieczeństwa i jego wykładni. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można przyjąć, że każde z tych ujęć było formułowane na określone zapotrzebowanie, i w określonym czasie spełniało oczekiwania, dlatego nie należy tego dorobku pomijać czy lekceważyć. Wiele definicji bezpieczeństwa jest niestety opisem, niewyjaśniającym istoty tej kategorii i oznacza co innego dla różnych ludzi, a w zależności od kontekstu, nawet dla tej samej osoby.

² Instytucję (osobę) postrzegającą (badającą, opisującą, stosującą) bezpieczeństwo określa się mianem podmiotu bezpieczeństwa. Również podmiot bezpieczeństwa utożsamia się często z kategorią, której dotyczy bezpieczeństwo, i w tym znaczeniu będzie ono używane w tym materiale.

³ Klasyfikacja rozumiana jest tu jako podział logiczny bezpieczeństwa na podrzędne kategorie, klasy. Patrz: Z. Cackowski (red.), *Filozofia i nauka. Zarys encyklopedyczny*, Warszawa 1987, s. 283–297.

⁴ Systematyka rozumiana jest tu jako optymalna klasyfikacja bezpieczeństwa, spełniająca warunki istotności i porządku kryteriów jego podziału, a także rozłączności i zupełności. Patrz: Z. Cackowski (red.), *Filozofia i nauka...*, s. 294.

⁵ Typologia rozumiana tu jako szeregowanie i logiczne porządkowanie elementów bezpieczeństwa z punktu widzenia określonego typu.

⁶ Typizacja rozumiana tu jako szeregowanie elementów bezpieczeństwa w określone typy.

⁷ Kategoryzacja rozumiana tu jako przypisywanie bezpieczeństwa do określonej kategorii rzeczywistości, na podstawie jego cech.

Potrzeba uniwersalizacji bezpieczeństwa

Ze względu na to, że każda dziedzina naukowa posiada swoje specyficzne podejście do postrzegania przedmiotów swojego poznania, również tym specyficznym podejściem identyfikuje, opisuje i bada bezpieczeństwo. Taka sytuacja implikuje potrzebę tworzenia wspólnej płaszczyzny poznawania bezpieczeństwa, jako kategorii uniwersalnej, niezależnie od dziedziny nauki. Ku pozytywnemu rozstrzygnięciu tego dylematu skłania wyodrębnienie w 2011 roku w Polsce samodzielnej dyscypliny naukowej – nauk o bezpieczeństwie. Co prawda wyodrębnienie to nastąpiło w drodze administracyjno-formalnej, ale w oparciu o liczne opinie środowisk naukowych zajmujących się bezpieczeństwem.

Wynika stąd, że istnieje potrzeba posiadania powszechnie akceptowanego języka opisu bezpieczeństwa, by ujmować w sposób zrozumiały rezultaty badań, by móc wzajemnie się komunikować, by wiedza o bezpieczeństwie mogła być transponowana w treści kształcenia i by wyniki badań w formie i treści zrozumiałej mogły być transponowane do praktyki. Oczywiście były i są podejmowane liczne wysiłki tworzenia wspólnego (uniwersalnego?) języka opisu bezpieczeństwa w formie opracowań zwartych, dysertacji, a nawet słowników z zakresu bezpieczeństwa. Przytaczane w tym materiale postawy poznawcze bezpieczeństwa, jego ujęcia i interpretacje zostały dobrane celowo, tak by możliwe było stworzenie w miarę uniwersalnej refleksji końcowej.

Podejścia poznawcze bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo można i należy ujmować co najmniej w trzech wymiarach: **ontologicznym** – wskazując na istotę jego bytu; **epistemologicznym** – określając sposoby jego naukowego poznania; **przedmiotowym (zakresowym)** – wyjaśniając, czym ono jest.

Wymiar ontologiczny dotyczy natury bezpieczeństwa i wyjaśnia, czym jest jego byt: ma wymiar realny (samodzielny, a może tylko towarzyszący?) czy też jest abstraktem, subiektywnym wytworem ludzkiego umysłu.

Poszukując natury bezpieczeństwa, warto zapoznać się z poglądami Bernarda Brodiego⁸, który uważa, że bezpieczeństwo jest pochodną war-

⁸ Profesor nauk politycznych, strateg i teoretyk wojskowy, twórca podstaw strategii nuklearnej USA, znany jako „American Clausewitz”. Traktował on bezpieczeństwo jako cel

tością, mającą istotne znaczenie tylko w relacji czasu, jako że promuje ona i utrzymuje inne wartości, które były lub są godne ochrony, choć rozpatrywana w relacji wielkości zagrożenia wartość ta może zastąpić wszystkie inne wartości⁹. Z takiego ujęcia wynika, że bezpieczeństwo jest pochodną podmiotu. Podobnie ujmuje byt bezpieczeństwa Stanisław Koziej, twierdząc, że przejawia się ono we wszystkich dziedzinach aktywności podmiotu i stąd jego struktura jest w istocie tożsama ze strukturą funkcjonowania podmiotu¹⁰. Warto przytoczyć również poglądy Andrzeja Glena, zajmującego się bezpieczeństwem narodowym, który twierdzi, że ma ono swoje odniesienie zarówno realne, jak i konceptualne¹¹, co jest oczywiste, ponieważ każdy realny przedmiot poznania znajduje swoje odbicie w świadomości ludzkiej.

Wyjaśniając istotę bezpieczeństwa, kluczowym jest spostrzeżenie, że jest ono zawsze upodmiotowione, co oznacza, że nie jest samodzielny bytem, a zawsze przypisywane jest konkretnemu podmiotowi. Zatem to rodzaj bytu podmiotu określa, czy przypisywane jemu bezpieczeństwo jest bytem realnym, czy abstraktem.

W tym miejscu należy wyjaśnić podmiotowość bezpieczeństwa, która rozumiana może być dwojako. Po pierwsze: podmiot w ujęciu bytu, któremu przypisywane jest bezpieczeństwo, po drugie podmiot jako osoba badająca (postrzegająca, realizująca) bezpieczeństwo. W dalszej części tego materiału, jako podmiot bezpieczeństwa przyjęto jego pierwsze rozumienie z wymienionych powyżej. S. Koziej za podmiot bezpieczeństwa uznaje wszystkie jednostki mające własne interesy i wyrażające ambicje realizacji tych interesów. Mogą to być pojedyncze osoby, różne grupy społeczne, narody, społeczności międzynarodowe i wreszcie cała ludzkość. Stosownie do tego wyodrębnia on różne rodzaje bezpieczeństwa: indywidualne (personalne), grupowe (rodowe, plemienne), narodowe (państwowe), międzynarodowe (regionalne, globalne)¹². Ponieważ bezpieczeństwo jest potrzebą podmiotową, oznacza, że jest ono zawsze upodmiotowione i zależne od rodzaju podmiotu – od jednostek poczy-
nających

możliwy do osiągnięcia zarówno środkami militarnymi, jak i niemilitarnymi, odnosząc je do bezpieczeństwa narodowego (państwa).

⁹ B. Brodie, *Strategy as a science*, [w:] „World Politics” 1949, Vol. 1, No. 4, s. 477.

¹⁰ S. Koziej, *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr II.

¹¹ A. Glen, *Ontologiczno-metodologiczne aspekty pojmowania bezpieczeństwa narodowego*, [w:] P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda (red.), *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, tom III, Warszawa 2012, s. 21.

¹² Stanisław Koziej, *Bezpieczeństwo: istota...*, s.124.

jąc, po grupy społeczne, włączając w to struktury organizacyjne (instytucje) reprezentujące różne rodzaje społeczności (państwa, narody, systemy międzynarodowe)^{13,14}.

Wymiar epistemologiczny związany jest ze sposobami pozyskiwania wiedzy o bezpieczeństwie, w tym ze sposobami naukowo wyjaśniającymi i rozumiejącymi tę kategorię. Bezpieczeństwo jest pojęciem używanym w różnych dziedzinach naszej aktywności i duże znaczenie w formułowaniu jego istoty mają poglądy autorów, zwłaszcza reprezentowana przez nich postawa poznawcza: obiektywizmu lub subiektywizmu. Podejście obiektywistyczne, koncentrując się na poznaniu obiektywnej rzeczywistości, uznaje, że bezpieczeństwo jest realną, obiektywną częścią każdego podmiotu. Z kolei podejście subiektywistyczne zakłada, że byt realny określany jest świadomością postrzegającego, czyli nie istnieje poza świadomością człowieka. W tym ujęciu bezpieczeństwo jest subiektywnym poczuciem (odczuciem) społecznym, grupowym czy jednostkowym.

Ponieważ większość spotykanych ujęć bezpieczeństwa dotyczy nauk społecznych, wydaje się usprawiedliwione twierdzenie, że dorobek tej dziedziny nauk jest predysponowany do zastosowania przy formułowaniu uniwersalnego ujęcia bezpieczeństwa.

Nauki społeczne preferują dwa podejścia poznawcze: realistyczne i idealistyczne¹⁵. Podejście realistyczne (często utożsamiane z postrzeganiem tradycyjnym) traktuje bezpieczeństwo z punktu widzenia siły (potęgi) podmiotu, koncentrując się na budowaniu odstraszającego potencjału podmiotu, mogącego realnie przeciwstawić się wszelkim jego zagrożeniom. Z kolei podejście idealistyczne skłania się w kierunku sądu, że wszyscy uczestnicy otoczenia podmiotu nie ukierunkowują swoich interesów przeciwko niemu.

Jednak jak wspomniałem na wstępie, bezpieczeństwo dotyczy prawie wszystkich dziedzin poznania ludzkiego, a zatem nie można ograniczyć prawa innych nauk do stosowania właściwych sobie postaw, podejść i sposobów poznania bezpieczeństwa. Więcej, można sformułować uprawnioną tezę, że każda dziedzina aktywności człowieka inaczej postrzega, opisuje i bada bezpieczeństwo tego samego przedmiotu. Przykładowo, bezpieczeństwo państwa, narodu czy osobiste inaczej jest postrzegane

¹³ R. Zięba, J. Zając, *Budowa zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego Polski. Ekspertyza*, Warszawa 2010.

¹⁴ R. Zięba, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*. „Zeszyty Naukowe AON” 2012, nr 1 (86).

¹⁵ Por. R. Zięba, *O tożsamości nauk...*, s. 125.

i opisywane przez nauki o polityce, ekonomiczne, socjologiczne, obronności, zarządzania, ochrony zdrowia, ekologiczne, techniczne, etc.

Sądzę, że właściwym rozwiązaniem problemu dotyczącego epistemologii bezpieczeństwa będzie przypisanie sposobów poznania i języka opisu bezpieczeństwa właściwych jego podmiotowi.

Przedmiot poznania bezpieczeństwa, spośród elementów wyodrębniających je wśród innych obszarów aktywności poznawczej człowieka, jest stosunkowo wyraźnie zidentyfikowany i określony, jako element prawie każdej realnej rzeczywistości, niezależnie od tego, czy rzeczywistością tą jest przestrzeń międzynarodowa, państwo, społeczeństwo, człowiek, czynność, system, organizacja, rzecz, zjawisko, etc. W odniesieniu do państwa (narodu) Ryszard Zięba różnicuje zakres przedmiotowy bezpieczeństwa, dostrzegając następujące podejścia¹⁶:

- Tradycyjne, skoncentrowane na czynniku militarnym państwa, badające przede wszystkim instrumenty siły państw.
- Liberalne, ukierunkowane na różnych uczestników życia społecznego, w tym metodę pokojowej współpracy w kształtowaniu bezpieczeństwa.
- Konstruktivistyczne, opierające się na założeniu, że nie istnieje obiektywna rzeczywistość społeczna, a jest ona jedynie produktem wielokrotnej reinterpretacji, świat społeczny zaś jest światem ludzkiej świadomości, myśli, wierzeń, idei, koncepcji, etc. Kluczem do zrozumienia bezpieczeństwa podmiotów w tym podejściu jest uchwycenie subiektywnych aspektów postrzegania zagrożeń i podejmowanych działań ochronnych pozytywnie kształtujących ich pewność.

Nieco inaczej postrzega zakres przedmiotowy bezpieczeństwa S. Koziej, według którego bezpieczeństwo i rozwój to dwa podstawowe wymiary istnienia jednostek i całych społeczności, w tym społeczności zorganizowanych w państwa lub organizacje międzynarodowe. Te dwa wymiary wzajemnie się warunkują; bez bezpieczeństwa nie można marzyć o rozwoju, rozwój zaś ułatwia zapewnianie bezpieczeństwa. Fundamentem w tym duecie jest bezpieczeństwo¹⁷.

Pasywność i aktywność bezpieczeństwa

Dotychczas przeważającym punktem wyjścia postrzegania bezpieczeństwa były zagrożenia. Taka postawa narzucała niejako konieczność

¹⁶ R. Zięba, *O tożsamości nauk...*, s.14–16.

¹⁷ S. Koziej, *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie...*, s. 20.

wyczekiwania na pojawienie się zagrożeń bądź dostrzeżenie ich *ex-ante* i dopiero one skutkowały podejmowaniem działań przeciwstawiających się im, skazując się na pewną bierność i w konsekwencji wymuszało to konieczność nadążania za pojawiającymi się (przewidywanymi) zagrożeniami. W takim podejściu podstawą budowy systemów bezpieczeństwa były scenariusze zagrożeń, do których powoływano odpowiednie systemy (prawne, finansowe, organizacyjne, proceduralne) neutralizujące je.

Alternatywą jest postrzeganie bezpieczeństwa poprzez definiowanie obecnych i przyszłych wyzwań, jakie stwarza współczesna cywilizacja, sterowanie tymi wyzwaniami w taki sposób, by nie stały się źródłami zagrożeń, a wręcz przekształcanie ich w szanse dla podmiotu, poprzez ich kreowanie. W tym podejściu to wyzwania są podstawą tworzenia systemów bezpieczeństwa, a nie tylko zagrożenia. Takie prewencyjne podejście do bezpieczeństwa, preferowane dopiero od niedawna, kryje wiele zagrożeń, szczególnie w odniesieniu do państw znajdujących się w rękach nieodpowiedzialnych polityków, i wymaga wielu badań, w tym zmian w podejściu poznawczym samego bezpieczeństwa.

Ujęcia bezpieczeństwa

Genezy naukowych ujęć bezpieczeństwa należy poszukiwać w naukach o polityce, naukach technicznych i naukach o obronności (dawnej wojskowych). To głównie te nurty naukowe dały podwaliny pod obecne postrzeganie bezpieczeństwa. Już dawno porzucono postrzeganie bezpieczeństwa jako jedynie wojskowo-politycznej dziedziny aktywności państwa, w rodzaju: „to wolność od szkodliwości wojen” czy „to stan niezagrożenia, spokoju, pewności”. Również jednowymiarowe ujęcie bezpieczeństwa przez pryzmat przeciwstawienia zagrożeniom postrzega D. Frei, który zauważa, że „stan bezpieczeństwa występuje jedynie wówczas, kiedy brak jest rzeczywistego zagrożenia (czynnik obiektywny) i brak poczucia zagrożenia (czynnik subiektywny)”¹⁸. Podobnie D. Lerner twierdzi, iż „w najbardziej dosłownym znaczeniu bezpieczeństwo jest właściwie identyczne z pewnością i oznacza brak zagrożenia fizycznego albo ochronę przed nim”¹⁹. Graham Evans i Jeffrey Newnham²⁰ uważają wprost, że

¹⁸ T. Jemiolo, A. Dawidczyk, *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, Warszawa 2008, s. 36.

¹⁹ D. Lerner jest autorem hasła „bezpieczeństwo”, [w:] W.L. Kolb, J. Gould (red.), *UNESCO Dictionary of the Social Sciences*, London 1964, s. 629

²⁰ Wykładowcy nauk politycznych University of Wales, Swansea.

bezpieczeństwo jest terminem oznaczającym po prostu brak zagrożeń dla podstawowych wartości podmiotu²¹.

Powyższe ujęcia bezpieczeństwa rozumiane są jako synonim braku zagrożeń, ochronę przed zagrożeniami, a także jako pewność, będącą wynikiem niewystępowania zagrożeń, ale także skutecznych działań w celu zapobiegania im lub ich usunięcia. Podobną opinię wyrazili R. Zięba i J. Zając w ekspertyzie opracowanej na potrzeby strategicznego przeglądu bezpieczeństwa²².

W takim ujęciu bezpieczeństwo najczęściej definiowanych podmiotów, jakimi są naród i państwo, rozumiane jest jako zdolność państwa i jego narodu (społeczeństwa) do zapewnienia pewności przetrwania (państwa jako instytucji, narodu jako grupy etnicznej, biologicznego przeżycia ludności), integralności terytorialnej, niezależności politycznej, stabilności wewnętrznej oraz jakości życia. Pewność ta jest kształtowana poprzez działania negatywne polegające na eliminowaniu zagrożeń zewnętrznych i powstających wewnątrz państwa oraz działania pozytywne zapewniające przetrwanie, posiadanie (tożsamość), funkcjonowanie i swobody rozwojowe państwa i narodu (społeczeństwa)²³.

Takie ujmowanie bezpieczeństwa zmierza, oprócz poszerzania zakresu pojęciowego, do jego atomizacji i próby jednoznacznego określania wszelkich zagrożeń, czynników i właściwości, co jest nierealne w odniesieniu do rzeczywistości.

Również postrzeganie bezpieczeństwa jednowymiarowo, jako stan, proces, poczucie, percepcja, sytuacja, zdolność, potrzeba – jest niewystarczające, sektorowe i niepełne. Obecnie coraz częściej pojawiają się poglądy sytuujące bezpieczeństwo jako podstawową wartość podmiotu, ale również jako jeden z zasadniczych celów jego działania. Jest to bardzo interesujące ujęcie bezpieczeństwa, ale uprawnione przede wszystkim w stosunku do konkretnych podmiotów, jakimi są państwo czy naród.

Stosunkowo tradycyjne ujęcie bezpieczeństwa związane jest z utożsamieniem jego jako potrzeby podmiotu, często traktowanej jako egzystencjalnej. Niewątpliwie ojcem tego ujęcia jest Abraham Maslow, który sytuuje je na drugim poziomie potrzeb, tuż za potrzebami egzystencjalnymi²⁴.

²¹ G. Evans, J. Newnham, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, 1998. s. 39.

²² Patrz: R. Zięba, J. Zając, *Budowa zintegrowanego...*, s. 134.

²³ Tamże.

²⁴ A. Maslow, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2010.

Podobnie ujmuje bezpieczeństwo R. Kuźniar, jako pierwotną, egzystencjalną potrzebę jednostek, grup społecznych i państw, w rozumieniu nie tylko przetrwania, ale także rozwoju²⁵. Ryszard Zięba uważa również, że bezpieczeństwo jest potrzebą egzystencjalną, czyli związaną z istnieniem danego podmiotu. Potrzeba ta ma charakter złożony i obejmuje zaspokojenie takich potrzeb szczegółowych, jak: trwanie (przetrwanie, samozachowanie), całość, tożsamość (identyczność), niezależność, spokój, posiadanie oraz pewność funkcjonowania i rozwoju²⁶.

Bardzo podobne do ujęcia bezpieczeństwa jako potrzeby podmiotu jest jego ujęcie jako pewności do przetrwania i rozwoju. Przykładowo J. Stańczyk ujmuje bezpieczeństwo jako obiektywną pewność gwarancji nienaruszalnego przetrwania i swobód rozwojowych²⁷. Również podobnie ujęto bezpieczeństwo w przytaczanej ekspertyzie²⁸ oraz w pracy Zięby²⁹, określając je jako pewność istnienia, posiadania oraz funkcjonowania i rozwoju podmiotu. Pewność jest wynikiem nie tylko braku zagrożeń, ale powstaje także wskutek kreatywnej działalności danego podmiotu i jest zmienna w czasie, czyli ma naturę procesu społecznego.

Nieco inne ujęcie bezpieczeństwa jako wartość podmiotu definiują J. Stańczyk, W. Kitler i J. Szmyd³⁰, którzy tę wartość uważają za elementarną powinność podmiotu³¹. J. Stańczyk twierdzi, że bezpieczeństwo jest wartością, którą można różnie rozumieć i jest ono nieodłączną częścią zbioru wartości cenionych³². Wskazując na naród jako podmiot bezpieczeństwa, W. Kitler definiuje bezpieczeństwo narodowe jako najważniejszą wartość, potrzebę narodową i priorytetowy cel działalności państwa, a jednocześnie proces gwarantujący trwałą, wolną od zakłóceń byt i rozwój, w tym ochronę i obronę państwa przed zagrożeniami³³. Helga Haftendorn³⁴, próbując uogólnić definicję bezpieczeństwa i twierdząc, że jest ono niejasne zarówno w sensie formy, jak i treści, pyta wręcz, czy bezpieczeństwo jest celem, obszarem problemowym, koncepcją, pro-

²⁵ R. Kuźniar, *Po pierwsze bezpieczeństwo*. „Rzeczpospolita” z 9.01.1996.

²⁶ R. Zięba, *O tożsamości nauk...*, s. 8.

²⁷ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 20.

²⁸ R. Zięba, J. Zając, *Budowa zintegrowanego...*, s. 146.

²⁹ R. Zięba, *O tożsamości nauk...*, s. 8.

³⁰ J. Szmyd, *Bezpieczeństwo jako wartość, refleksja aksjologiczna i etyczna*, [w:] P. Tyrała (red.), *Zarządzanie bezpieczeństwem*, Kraków 2000, s. 45–52.

³¹ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011, s. 23.

³² J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.

³³ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe...*, s. 31.

³⁴ Profesor, była dyrektor Otto-Suhr-Institut, Freie Universität Berlin.

gramem badawczym, czy też dyscypliną? Według niej bezpieczeństwo również jest wartością i/lub systemem utrzymywanym w relacji czasu oraz braku zagrożeń dla tej wartości³⁵.

Dla potrzeb strategicznego przeglądu bezpieczeństwa RP opracowano słownik podstawowych pojęć, który ujmuje bezpieczeństwo jako teorię i praktykę zapewniania możliwości przetrwania (egzystencji) i realizacji własnych interesów przez dany podmiot w niebezpiecznym środowisku, w szczególności poprzez wykorzystywanie szans (okoliczności sprzyjających), podejmowanie wyzwań, redukowanie ryzyka oraz przeciwdziałanie (zapobieganie i przeciwstawianie się) wszelkiego rodzaju zagrożeniom dla podmiotu i jego interesów³⁶. Według autorów tego słownika współczesne bezpieczeństwo ma charakter zintegrowany (kompleksowy, wielowymiarowy).

Należy również przytoczyć stosunkowo nowe spojrzenie na bezpieczeństwo przez pryzmat teorii sekurytyzacji, powstałej w COPRI (Conflict and Peace Research Institute), w tzw. szkole kopenhaskiej, której przedstawicielami są: Barry Buzan, Ole Wæver i Jaap de Wilde.

Teoria sekurytyzacji wpisuje się w nurt poszerzający rozumienie bezpieczeństwa, uznający potrzebę jego rozpatrywania w szerokiej formule. Sekurytyzacja bezpieczeństwa dotyczy nie tyle jego istoty, co procesu jego konstruowania, a więc badania tej szkoły skupiają się na rozumieniu bezpieczeństwa jako procesu społecznego³⁷. Według prekursorów szkoły sekurytyzacji bezpieczeństwo jest przede wszystkim aktem świadomości, a w odniesieniu do społeczeństwa – wręcz aktem mowy o nim. Poprzez szerokie, społeczne omawianie wszelkich aspektów bezpieczeństwa, próbuje się legitymizować nawet nadzwyczajne środki przeciw źródłom zagrożenia, co znalazło swoje odbicie w wojnie z międzynarodowym terroryzmem. W procesie sekurytyzacji nie chodzi o odkrywanie obiektywnych zagrożeń – w głównej mierze ma on ukierunkować reakcje społeczne na te zagrożenia.

Przytaczane różne postrzegania bezpieczeństwa wskazują, że jego rozumienie jako kategorii uniwersalnej można sprowadzić do dwóch zasadniczych ujęć: węższego (często nazywanego negatywnym), ujmującego bezpieczeństwo przez pryzmat braku zagrożeń podmiotu i kon-

³⁵ H. Haftendorn, *The Security Puzzle: Theory-Building and Discipline-Building in International Security*, „International Studies Quarterly”, Vol. 35, No. 1., Mar., Wiley 1991, s. 3 i 5.

³⁶ *Słownik podstawowych pojęć na potrzeby Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego*, Warszawa 2011.

³⁷ Ł. Fijałkowski, *Teoria sekurytyzacji i konstruowanie bezpieczeństwa*, [w:] „Przegląd Strategiczny” 2012, nr 1, s. 153.

centrującego się na obronie (ochronie) przed tymi zagrożeniami; oraz szerszego (nazywanego pozytywnym), wiążącego się zarówno z kształtowaniem pewności trwania podmiotu, jak i z jego rozwojem.

Pierwsze podejście akcentuje bezpieczeństwo jako przeciwstawianie się zagrożeniom. Taki pogląd propagował Joseph S. Nye, według którego bezpieczeństwo oznacza brak zagrożeń podmiotu i koncentruje się na jego oddziaływaniach ochronnych przed zagrożeniami³⁸. To wąskie, negatywne ujęcie bezpieczeństwa definiowane jest jako przeciwstawienie się wszelkiemu zagrożeniu. Natomiast drugie podejście eksponuje aktywność podmiotu w dążeniu do jego rozwoju, kształtowanie pewności przetrwania, stanu posiadania, funkcjonowania i swobód rozwojowych podmiotu. W tym podejściu akcentuje się kreatywną aktywność podmiotu w tworzeniu bezpiecznego środowiska.

Uogólniając, niezależnie od odniesień ontycznych, bezpieczeństwo postrzegane może być jako jedna z podstawowych dziedzin funkcjonowania podmiotu, mająca zapewnić nie tylko możliwości jego trwania i przetrwania w niekorzystnych okolicznościach, lecz także rozwój i swobodę realizacji jego interesów w konkretnym środowisku.

Podsumowując spotykane sektorowe ujęcia bezpieczeństwa, chciałbym zwrócić uwagę na fakt, że obecnie zakres bezpieczeństwa jest zdecydowanie szerszy niż był jeszcze niedawno, szczególnie w odniesieniu do takich podmiotów, jak państwo czy naród. Obejmuje on prawie wszystkie dziedziny podmiotu. Na pewno obecnie nie tylko brak zagrożeń podmiotu jest desygnatem bezpieczeństwa, wypełnia ono prawie wszystkie sektory (części, funkcje) podmiotu.

Kryteria typologiczne bezpieczeństwa

Ze względu na to, że jedną z podstawowych dziedzin prawie każdego przedmiotu poznania człowieka jest bezpieczeństwo, ten przedmiot poznania staje się automatycznie podmiotem bezpieczeństwa, co z kolei czyni otwartą listą rodzajów bezpieczeństwa, przykładowo: bezpieczeństwo globalne, regionalne, narodowe; bezpieczeństwo militarne, ekonomiczne, polityczne, publiczne, wewnętrzne, społeczne; bezpieczeństwo fizyczne, psychiczne, socjalne; bezpieczeństwo strukturalne, personalne itd. W przytaczanym słowniku opracowanym na potrzeby strategicznego przeglądu bezpieczeństwa RP, w zależności od rodzaju podmiotu wyróż-

³⁸ *Problemy badań nad bezpieczeństwem*, [w:] „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 6, s. 54.

nia się bezpieczeństwo: indywidualne (personalne), grupowe, narodowe (w tym państwowe i lokalne: wojewódzkie, powiatowe, gminne), międzynarodowe (regionalne i globalne), w tym międzypaństwowe (sojusznicze, koalicyjne) i transnarodowe. Autorzy słownika stoją na stanowisku, że w zależności od treści przedmiotu bezpieczeństwa wyróżnia się tyle jego rodzajów, dziedzin, sektorów, działów, obszarów itd., ile jest możliwych sfer aktywności danego podmiotu, ponieważ w każdej sferze aktywności występują jakieś elementy bezpieczeństwa³⁹.

Różni autorzy przedstawiają różne rodzaje bezpieczeństwa, wyróżniane przy pomocy odmiennych kryteriów. R. Zięba wyszczególnia jako podstawowe kryterium typologiczne bezpieczeństwa podmiot tego bezpieczeństwa i odnosząc je do narodu i państwa, wyróżnia bezpieczeństwo narodowe (państwa) i bezpieczeństwo międzynarodowe⁴⁰. Z kolei Jacek Czaputowicz wymienia bezpieczeństwo: militarne, polityczne, ekonomiczne, ekologiczne i społeczno-kulturowe⁴¹. Kryterium lokalizacji źródeł zagrożeń jest kluczem do wyróżniania bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego^{42,43}. Jest to bardzo istotne rozróżnienie w odniesieniu do prawie wszystkich podmiotów bezpieczeństwa, jako oczywiste w odniesieniu do różniącego się otoczenia i uwarunkowań podmiotu. W takim ujęciu bezpieczeństwo wewnętrzne dotyczy stabilności i harmonijności podmiotu, natomiast jego bezpieczeństwo zewnętrzne związane jest z wzajemnymi stosunkami z innymi podmiotami⁴⁴. Kryterium przestrzenne ujmowane jest w dwóch aspektach: fizycznym, które uwzględnia przestrzeń geograficzną podmiotu (lokalna, subregionalna, regionalna, kontynentalna, globalna); oraz w aspekcie geofizycznym, uwzględniając przestrzeń: powietrzną, lądową, morską i elektroniczną (cyberprzestrzeń). Z kolei kryterium czasu pozwala postrzegać bezpieczeństwo jako stan i proces.

³⁹ Słownik podstawowych pojęć na potrzeby Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa, 10 stycznia 2011.

⁴⁰ R. Zięba, *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Warszawa 1997, s. 6.

⁴¹ J. Czaputowicz, *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa – aspekty teoretyczne*, [w:] S. Dębski, B. Górka-Winter (red), *Kryteria międzynarodowe bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 2003, s. 22–23.

⁴² W. Fehler, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, [w:] „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2009, t. X, z. 3, s. 31–39.

⁴³ W. Fehler, *Pojęcie i istota...*, s. 31–39.

⁴⁴ S. Śladkowski, *Bezpieczeństwo ekologiczne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2004, s. 7.

Bardzo często stosownym w praktyce jest wyróżnienie bezpieczeństwa nie ze względu na rodzaj podmiotu, którego ono dotyczy, a na dziedziny działań tego podmiotu. Przy postrzeganiu bezpieczeństwa przez ten pryzmat praktycznie otwieramy niekończącą się listę rodzajów bezpieczeństwa, takich jak bezpieczeństwo: polityczne, militarne, ekonomiczne, ekologiczne, socjalne, informacyjne, kulturowe, społeczne, powszechne itd.

Według spotykanego kryterium typologicznego bezpieczeństwa, jakim jest realny podmiot, którego ono dotyczy, w typologii mamy do czynienia z fragmentaryzacją tego podmiotu poprzez jego kwantyfikowanie na komponenty coraz mniejsze obszarowo i zakresowo.

Najczęściej spotykane typologie bezpieczeństwa są tworzone według następujących kryteriów:

- podmiotu (każdy realny obiekt może być podmiotem, zatem lista rodzajów bezpieczeństwa jest otwarta);
- przedmiotu (najczęściej utożsamia się je z sektorami funkcjonowania podmiotu, spotykane są również zamiennie nazwy: sektor, problem);
- przestrzeni (w zależności od rodzaju podmiotu wyszczególnia się tu części jego przestrzeni w znaczeniu geograficznym lub fizycznym);
- czasu (wyróżnia się różne interwały czasowe podmiotu);
- usytuowanie źródeł zagrożeń, wewnątrz bądź na zewnątrz podmiotu.

Oczywiście propozycja ta nie wyczerpuje rejestru kryteriów, a ich lista jest w zasadzie nieskończona. Zatem, w zależności od przyjętego kryterium, można wyróżnić różne rodzaje, dziedziny, sektory, działy i obszary bezpieczeństwa. Ich lista jest otwarta i żadna z takich list nie może pretendować do miana najlepszej czy najbardziej kompletnej.

Interes podmiotu bezpieczeństwa

Najczęściej za podstawę bezpieczeństwa podmiotu przyjmuje się jego interesy, będące elementem systemu jego wartości. Ponieważ nauki o polityce wykształciły najbardziej naukowo znaczące ujęcia interesu narodowego i racji stanu (państwa), na dorobku tych nauk będą bazował, próbując zdefiniować uogólnione ujęcie interesu podmiotu bezpieczeństwa. Ryszard Zięba uważa, że wyartykułowane i odpowiednio przystosowane do realizacji potrzeby narodu (państwa) stają się interesami, a najważniejsze z nich stanowią rację stanu państwa⁴⁵. Arnold

⁴⁵ R. Zięba, *Bezpieczeństwo jako cel polityki państwa: aspekty teoretyczne*, [w:] J. Pawłowski (red.), *Współczesny wymiar bezpieczeństwa. Między teorią a praktyką*, Warszawa 2011.

Wolfers⁴⁶ utożsamia bezpieczeństwo narodowe z interesem narodowym i polityką ukierunkowaną na pierwszeństwo realizacji potrzeb państwa w stosunku do jednostek, grup społecznych czy ludzkiego rodzaju jako całości, argumentując, że bezpieczeństwo narodowe wyznacza cel polityki ważniejszy od wszystkich innych. Według niego bezpieczeństwo narodowe to wartość, której naród może mieć mniej lub więcej i której naród może pragnąć w większym lub mniejszym stopniu⁴⁷.

Można zatem przyjąć, że interes narodowy oraz racja stanu odnoszą się do tej samej sfery i najogólniej ujmując, oznaczają zbiór wartości, który powinien przyświecać władzom państwowym (narodowi) oraz całemu społeczeństwu. Uogólniając, interesy podmiotu są zbiorem najważniejszych wartości tego podmiotu, zróżnicowane na żywotne, wręcz egzystencjalne, dla których angażowane są wszelkie dostępne zasoby, i które są nienegocjowane; w odróżnieniu od interesów istotnych, związanych z jakością istnienia i trwania podmiotu. Interesy podmiotu zmieniają się wraz z jego rozwojem, przeobrażeniami otoczenia, zmieniającymi się możliwościami i technologiami, co implikuje konieczność stałego poddawania ich krytyce, badaniu i przekładaniu na język praktyki. To właśnie tak rozumiany interes powinien być wyznacznikiem (celem?) bezpieczeństwa każdego podmiotu. To w oparciu o tak rozumiany interes wyznacza się cele polityczne, strategiczne i operacyjne podmiotu, tak rozumiany interes determinuje wręcz ujęcie, sposób postrzegania i definiowania bezpieczeństwa oraz niewątpliwie cele działania podmiotu w zakresie bezpieczeństwa.

Środowisko bezpieczeństwa

Każdy podmiot bezpieczeństwa funkcjonuje w określonym, najczęściej zmiennym środowisku. Spotykane są dwa ujęcia środowiska bezpieczeństwa: rzeczowe, które rozumiane jest jako ogół wszystkich czynników otoczenia podmiotu bezpieczeństwa, oraz przedmiotowe, identyfikowane jako wyzwania, szanse, zagrożenia i ryzyko dla bezpieczeństwa podmiotu⁴⁸. Drugie ujęcie środowiska jest charakterystyczne dla współcze-

⁴⁶ Profesor nauk politycznych Yale University.

⁴⁷ A. Wolfers, *National security as an ambiguous symbol*, [w:] „Political Science Quarterly” 1952, Vol. 67, No. 4, s. 484.

⁴⁸ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP*, Warszawa 2007.

snego ujęcia bezpieczeństwa⁴⁹. O ile samo środowisko bezpieczeństwa można uznać za wystarczająco zdefiniowane, o tyle wypełnienie jego treści dla poszczególnych rodzajów podmiotów bezpieczeństwa wymaga permanentnych badań.

Ryszard Zięba definiuje wyzwania dla podmiotów jako nowe sytuacje, w których pojawiają się niezbywalne potrzeby wymagające sformułowania odpowiedzi i podjęcia stosownych działań⁵⁰. Uogólniając, można zatem utożsamiać wyzwania z wszelkimi dylematami, z jakimi ma do czynienia podmiot w sprawach bezpieczeństwa. Wyzwania mogą być podjęte i rozwiązane na korzyść podmiotu lub zignorowane. Mogą zatem stwarzać szanse dla podmiotu lub rodzić dla niego zagrożenia.

Szanse utożsamiam z wszelkimi okolicznościami sprzyjającymi osiągnięciu interesów podmiotu, a zagrożenia jako wszelkie destrukcyjne oddziaływania na ten podmiot, egzemplifikujące się w postaci sytuacji kryzysowych, a nawet kryzysów.

Franz-Xaver Kaufmann⁵¹ definiuje **zagrożenie** jako możliwość wystąpienia jednego z negatywnie wartościowanych zjawisk⁵². Z kolei dla potrzeb strategicznego przeglądu bezpieczeństwa RP zagrożenie bezpieczeństwa państwa zdefiniowano jako pośrednie lub bezpośrednie destrukcyjne oddziaływania na podmiot⁵³. Zatem zagrożenia to nic innego jak potencjalne lub istniejące zjawiska, sytuacje bądź działania, godzące w wartości i interesy podmiotu, stwarzające niebezpieczeństwo dla jego podstaw egzystencjalnych i warunków jego funkcjonowania, a także osłabienia możliwości rozwoju.

Zdecydowanie przy identyfikowaniu bezpieczeństwa konkretnego podmiotu wygodniej operować jest kategorią ryzyka niż zagrożenia. Ryzyko obejmuje nie tylko zagrożenia, ale również prawdopodobieństwo ich wystąpienia i skutki, jakie one wywołują. Generowanie zagrożeń bez identyfikacji tych zmiennych jest puste, niemające znaczącej wartości utylitarnej.

⁴⁹ Podobnymi kategoriami posługuje się *Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022*, przyjęta uchwałą Rady Ministrów z dnia 9.04.2013, nie określając ich mianem środowiska bezpieczeństwa.

⁵⁰ R. Zięba, *O tożsamości nauk...*, s. 11–12.

⁵¹ Emerytowany profesor socjologii, związany z uniwersytetem w Bielefeld.

⁵² F.-X. Kaufmann, *Sicherheit als soziologisches und sozialpolitisches Problem*, Stuttgart 1970, s. 167.

⁵³ *Słownik podstawowych pojęć na potrzeby Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego*, Warszawa 2011.

Ryzyko to niepewności związane z własnym działaniem i jego skutkami, w tym również mieści się niebezpieczeństwo niepożądanych skutków własnego działania. Ryzyko w bezpieczeństwie powinno być postrzegane jako wypadkowa możliwości zaistnienia negatywnych zdarzeń, którym nie można w pełni zapobiec, oraz wielkości możliwych skutków będących wynikiem tych zdarzeń.

Konkluzje

Bezpieczeństwu można przypisać następujące wartości uniwersalne:

- Ze względu na to, że bezpieczeństwo było i jest przedmiotem poznania wielu dziedzin aktywności człowieka, każda z nich, na własne potrzeby, ujmowała i definiowała bezpieczeństwo i każda jest do tego upoważniona, a wszelkie próby wartościowania wyników tych działań z pozycji uniwersalnej są nieuprawnione.
- Podmiotowość, oznaczającą, że bezpieczeństwo nie jest bytem samodzielny, a immanentną częścią każdego podmiotu, jedną z najważniejszych, z punktu widzenia jego interesu, i zawsze uzależniony jest od tego podmiotu.
- Bezpieczeństwo dotyczy wielu (wszystkich?) różnych aspektów i dziedzin podmiotu (elementów, funkcji, struktur, etc.);
- Ujęcie bezpieczeństwa zależy od preferowanego podejścia poznawczego i to zasadniczo różnicuje ujęcie jego istoty jako bytu samodzielnego lub towarzyszącego w postaci cechy lub wartości podmiotu, ale również poczucia społecznego, etc.; i każde z nich jest uprawione.
- Każda dziedzina aktywności ludzkiej dysponuje właściwym dla niej aparatem poznawczym, językiem opisu i celem bezpieczeństwa – różnicując jego ujęcie jako: stan, proces, cel, potrzeba, etc.; nie można wartościować.
- Obecnie zakres bezpieczeństwa jest zdecydowanie szerszy niż był jeszcze niedawno i obejmuje on prawie wszystkie dziedziny działań podmiotu.
- Wyróżnia się różne rodzaje, dziedziny, sektory, działy i obszary bezpieczeństwa, w zależności od przyjętych kryteriów typologicznych, których lista jest otwarta.
- Bezpieczeństwo podmiotu jest ściśle związane z jego trwaniem i rozwojem, są to dwa wręcz podstawowe wymiary każdego podmiotu.
- Istota bezpieczeństwa jest związana z interesem podmiotu, rozumianym jako zbiór najważniejszych wartości dla podmiotu, wyznaczających jego cele istnienia i działania.

- Środowisko bezpieczeństwa ujmowane jest dwojako: jako ogół wszystkich czynników otoczenia podmiotu bezpieczeństwa oraz jako wyzwania, szanse, zagrożenia i ryzyko związane z istnieniem podmiotu bezpieczeństwa.
- Bardziej przydatnym w praktycznym operowaniu bezpieczeństwem od zagrożeń jest ryzyko, rozumiane jako wypadkowa możliwości zaistnienia negatywnych zdarzeń oraz skutków będących ich wynikiem.
- W obszarze bezpieczeństwa istnieje jeszcze wiele kategorii wymagających zdefiniowania, doprecyzowania, zbadania i opisu, zarówno z pozycji każdej z dziedzin aktywności ludzkiej, jak i uniwersalnej.
- Istnieje zatem zapotrzebowanie na badanie bezpieczeństwa z pozycji uniwersalnej, wykraczającej poza dorobek każdej z dziedzin aktywności ludzkiej, tak by badania te ujmowały dorobek większości z nich i były akceptowane przez przynajmniej większość z tych dziedzin.

Ujmując powyższe spostrzeżenia w jednym syntetycznym zapisie, za bezpieczeństwo – w sensie uniwersalnym – uważam jedną z najistotniejszych sfer (części, stanów, potrzeb, odczuć, wartości, celów) konkretnego bytu (rzeczy, organizacji, zjawiska), dotyczącą wszystkich jego kategorii (elementów, struktur, funkcji), związaną z zapewnieniem interesu tego podmiotu.

STRESZCZENIE

Bezpieczeństwo jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka, grup społecznych i społeczeństwa. Jest wręcz podstawową kategorią przypisywaną większości przedmiotów poznania ludzkiego, definiowaną bardzo różnie, w zależności od sposobu postrzegania tych przedmiotów i potrzeb konkretnej dyscypliny. Każda dziedzina naukowa prezentuje swoje specyficzne podejście poznawcze i bada bezpieczeństwo właściwymi sobie metodami, a wyniki opisuje specyficznym językiem. Taka sytuacja implikuje potrzebę tworzenia wspólnej płaszczyzny poznawania bezpieczeństwa, jako kategorii uniwersalnej, wypracowanie powszechnie akceptowalnego języka opisu bezpieczeństwa, by ujmować w sposób zrozumiały rezultaty badań, by móc wzajemnie się komunikować, by wiedza o bezpieczeństwie mogła być transponowana w treści kształcenia, i by wyniki badań w formie i treści zrozumiałej mogły być transponowane do praktyki.

Bogdan Zdrowski

ESSENCE OF SECURITY

Security is one of the basic needs of a human being, social groups and society. It is the basic category assigned to most of the subjects of human recognition. It can be defined in many ways depending on the way the subject is perceived and the needs of given discipline. Each scientific discipline has got its specific cognitive approach, it examines security with specific methods and describes results with specific language. Such situation implies the need for creating common plane for security cognizance as a universal category. Having a commonly agreed upon language for describing security is needed to describe in an understandable way research results, to communicate with one another, to have the knowledge about security transposed in the contents of education as well as into practice.

KEY WORDS: *security, essence of security, typology of security, matter of security subject, security environment*

Bibliografia

- B. Brodie, *Strategy as a science. World Politics*, Cambridge 1949.
- Z. Cackowski (red.) i inni, *Filozofia i nauka. Zarys encyklopedyczny*, Warszawa 1987.
- J. Czaputowicz, *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa – aspekty teoretyczne*, [w:] S. Dębski, B. Górka-Winter (red.), *Kryteria międzynarodowe bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 2003.
- G. Evans, J. Newnham, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, 1998.
- W. Fehler, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, [w:] „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, tom X, zeszyt 3, Łódź 2009.
- Ł. Fijałkowski, *Teoria sekurytyzacji i konstruowanie bezpieczeństwa*, [w:] „Przegląd Strategiczny” nr 1, 2012, Poznań 2012.
- A. Glen, *Ontologiczno-metodologiczne aspekty pojmowania bezpieczeństwa narodowego*, [w:] red. P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, tom III, Warszawa 2012.
- J.W. Gould, W.L. Kolb (red), *A Dictionary of the Social Sciences*, London 1964.
- H. Haftendorna, *The Security Puzzle: Theory-Building and Discipline-Building in International Security*, „International Studies Quarterly”, Vol. 35, No. 1., Mar., Wiley 1991.

- T. Jemioło, A. Dawidczyk, *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, Warszawa 2008.
- F.X. Kaufmann, *Sicherheit als soziologisches und sozialpolitisches Problem*, Stuttgart 1970.
- W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011.
- S. Koziej, *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja*, „Bezpieczeństwo Narodowe” II/2011, Warszawa 2011.
- R. Kuźniar, *Po pierwsze bezpieczeństwo*, „Rzeczpospolita” z 9.01.1996.
- A. Masłow, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2010.
- Problemy badań nad bezpieczeństwem*, [w:] „Sprawy Międzynarodowe”, nr 6 z 1989 roku.
- Słownik podstawowych pojęć na potrzeby Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego*, Warszawa, 10 stycznia 2011.
- J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP*, Warszawa 2007.
- J. Szmyd, *Bezpieczeństwo jako wartość, refleksja aksjologiczna i etyczna*, [w:] P. Tyrała (red.), *Zarządzanie bezpieczeństwem*, Kraków 2000.
- A. Wolfers, *National security as an ambiguous symbol*. *Political Science*, [w:] „Quarterly” nr 4/1952, The Academy of Political Science, New York 1952.
- R. Zięba, *Bezpieczeństwo jako cel polityki państwa: aspekty teoretyczne*, [w:] J. Pawłowski (red.), *Współczesny wymiar bezpieczeństwa. Między teorią a praktyką*, (red.), Warszawa 2011.
- R. Zięba, *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Warszawa 1997.
- R. Zięba, J. Zając, *Budowa zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego Polski. Ekspertyza*, Warszawa 2010.
- R. Zięba, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, [w:] „Zeszyty Naukowe AON”, nr 1 (86), Warszawa 2012.